

múlt mutatta. A lírai hős nem fordul el az adott valóságtól, sőt ellenkezőleg, kétségbeesetten keresi a fogyatkozó lehetőségeket arra, hogy a világ és ő egymáshoz illőek lehessenek. De mivel ez nem sikerül, állandóvá nő a feszültség az emlék és a jelen között. Gyulai lakáscímét egysoros verssel így írja le: „egyszemélyes fegyentelep”. S bár ellentpont az, hogy „van nekem egy kisvilágom”, később már ennek értéke is relatívvá változik. „A nagyvilágon e kívül... / (ma már tudom) a szív kihül, / s a kisvilág, mi megmaradt / belül (fészek, eresz alatt) / arra elég csak: (ha elég!?) / — mint pusztában a pusztá lég- / eszméid szétzüllő sorát / egy rögeszmévé komprimáld.” (*Szülfőfalum.*)

Simonyi Imre pályája sem az életrajz, sem a költészet szempontjából nem szokványos pálya. *Az öröm hiányzott* ifjúsága óta, s ezt az örömet legfeljebb az emlékidézésben lelhetette fel. De az emlék is a fegyentelep zártságára figyelmeztette. A *Hét bagatell*ben így írja le sorsát: „Virágvasárnap után — hétfő, / Virág nélkül. Vasárnap nélkül.” Az ilyen sors is sors azonban, és Simonyi Imre éppen azt a feladatot teljesíti a magyar költészetben, hogy megírja ezt a fajta sorsot.

VASY GÉZA

A verbalizmus veszélyei

JÓKAI ANNA: AZ EGYÜTTLÉT

Jókai Anna legutóbbi alkotásai, mindenekelőtt a *Jöjjön Lilliputba!* című kötet már egyértelművé tették, hogy az író az alkotói továbbfejlődés új útjait, lehetőségeit keresi. A magyar társadalom problémáit több szállal kapcsolja korunk egyetemes gondjaihoz, ennek, egyszersmind a jelentés komplexebb tételének érdekében szívesen fordul a közös európai kultúrkincshez, kivált az irodalomhoz és a mitológiához; és stílusában is érzékelhető változás: metaforikusabbá, líraibbá alakult ez. Ha a tendenciát egyetlen szóval kellene minősítenünk, mindenképpen az intellektuális kifejezés illenék ide; kétségtelen ugyanis, hogy Jókai Anna az intellektuális próza irányába tesz lépéseket. Szándékának örülünk, törekvését nagyra becsüljük, még akkor is, ha sejtjük, ez alighanem olvasótáborának csökkenésével is együtt jár, s ha úgy vélekedünk: az út legújabb állomása, *Az együttlét* korántsem a legsikeresebb. Szándékában nagyratörő, megvalósulásában azonban számos esendőséget magában hordozó alkotás.

Az együttlét a Könyvvilág beharangozása szerint nem egy regény, hanem két kisregény egy kötetben. *Az unokaöccs utazása* az egyik, *A nagyméni levelei* a másik. Az első, amely terjedelmében több mint kétszerese a másodiknak, egy harminchárom éves fiatalember negyvenperces utazását beszéli el. Ameli Ládár legjobb barátjának a Zambiából származó néger Argil Drallának a temetésére utazik a huszonnyolcas villamossal. A köztemetőbe tartva, nemcsak ő gondolja végig eddigi életét, de számos útítársának tudatába is bepillantunk. A regény reális idejének történése csak néhány momentumra korlá-

tozódik (hová érkezett a villamos, ki szállt le, illetve fel), s másodlagos a tudatban lezajlottakhoz képest; a regényvilág elsősorban a szereplők emlékeit és gondolatait megjelenítő belső monológokból építkezik. Minden utazó magánbeszède implicite egy-egy sorsot foglal magában, a legrészletesebben s a legplasztikusabban megformált alak azonban Ameli Ladaré, ezért a mű mondanivalójának fölfejtésekor az ő jellemét kell tüzetesebben szemügyre vennünk.

A főszereplő életpályája, sorsa rendhagyónak tetszik, mégis tipikus. Ahhoz a nemzedékhez tartozik ő, amelyik már nem volt részese semminémű nagy történelmi sorsfordulónak vagy megrázkódtatásnak, 56-ot is legföljebb kisgyermekként élve át, úgymond beleszületett a konszolidációba, s amely felnőve kénytelen arra eszmélni, hogy eltűntek vagy hitelüket veszítették az egykor világmegváltónak kikiáltott célok és lehetőségek. „Már minden elkövetés elérhetetlenül, mert a folytonos szitkozódásban a jeges dühök lecsapódnak, másrészt aki gesztenyét süt, semmiféle magas lángját nem igényli semmiféle egyetemes kohónak” — villan át egy helyütt agyán, érzékeltetve vágyainak és lehetőségeinek antagonizmusát. Ameli Ladár kebelét ugyanis nagy tettek vágyai hevítik, hogy azonban mit kellene cselekednie, homályban marad előtte, csupán töprengésre készíti. Elkallódott (vagy inkább kallódó?) értelmiségi-ként tengi életét. Érettségi után — mivel nem vették fel történelem—filozófia szakra — számos álláslehetőséget kipróbált: volt népművelő, banktisztviselő, kiadói propagandista, biztosítói ügynök stb. — a jelenben pedig egy ab-laktisztító gmk jól kereső alkalmazottja.

Ezek azonban csupán külső állomásai eddig megtett útjának. Hogyan kellene élnie? Mit kellene tennie, neki s általában az embernek, hogy létét autentikusnak s ne fölöslegesnek érezze? E kérdések állanak negyvenperces eszmélkedésének középpontjában — s az ezekre adandó válasz voltaképp a mű központi mondanivalója. Nemcsak *Az unokaöccs utazásáé, A nagynéni leveleie* is.

„*A nagynéni levelei* annyiban hasonlít *Az unokaöccs utazásához*, hogy ebben is azt keresem, mi a végső igazság, melyek az életünkben a változó, tisztavirág-életű dolgok és mi az, ami örök” — nyilatkozta a szerző, s már ez is sejtet valamit abból, ami *Az együttlétnek* fontos újdonsága, ha Jókai Anna korábbi műveihez viszonyítjuk. A gyökeresen új e könyvben az, hogy az író nő ezúttal nemcsak hibákat sorjáztat, nemcsak kórképet ad, hanem a kivezető utat, a lehetséges gyógmódot is megkísérli fölvázolni. A „Hogyan éljünk?” kérdése áll tehát *Az együttlét* középpontjában; a könyv reá adott válaszát pedig így lehetne röviden összefoglalni: az emberi létnek a cselekvés adhatja meg az értelmét, mégpedig az a cselekvés, amely a mindennapi emberi kapcsolatokban konkretizálódik, az itt és most helyében és idejében a felebaráti szeretet nevében megy végbe. Sok-sok külön magány helyett igazi megértésre, *együttlétre* volna szükség — sugallja már a cím is. Azért magasodhatik föl Ameli Ladár szemében Argil Dralla alakja, mert ő eme életeszmény jegyében élt. Erre döbben rá utazásának végén a főszereplő, amikor felébred benne a rokonszenv az útitársak iránt, s megmarad benne a remény. De számos egyéb motívum is ezt hangsúlyozza (pl. a szakállas nagybácsi és a kimuló kutya sorsa). — S ez a végső konklúziója *A nagynéni leveleinek* is.

A központi mondanivaló lényegi azonossága azonban már önmagában megkérdőjelezi azt, hogy két kisregényt tartalmazna a kötet. S az összetarto-

zás mellett egyéb érvek is szólnak. Csupán kettőt ezek közül. Az unokaöccs, Ameli Ladár mindenkor mint vágyott, megértő támaszra, társra gondol az elképzelt nagynénire, aki hozzá írja leveleit, s fejtegetéseiben ugyanoda érkezik el, ahová ő útjának végén. Ha ehhez még azt is hozzászámítjuk, hogy *A nagynéni levelei* önmagában aligha állná meg a helyét, de legalábbis jelentéssugallatát tekintve jóval szegényebb volna, aligha lehet kétséges, a közös cím nem véletlen: egy művet takar.

Cselekvő szeretet. Sokszor egyértelmű utalások hatására, máskor azok nélkül is Krisztus és Tolsztoj alakja ötlük minduntalan eszünkbe *Az együttlét* olvastán, mert Jókai Anna szemlátomást hozzájuk kapcsolódott akkor, amikor az „örök” dolgokat kutatta könyvében. „A megváltó szeretetben nem válik szét a nyomorult teremtmény meg a diadalmas isten. A személyt kell szeretni és megkülönböztetve, a Teremtő nevében éppen” — olvashatjuk többek között, s tehetjük föl tüstént a kérdést: vajon bármily szép és igaz, nem közhely-e a könyv végkicsengése? Válaszunk nem lehet más: verbálisan, expressis verbis megfogalmazva, s nem a mű egyéb építőelemei, a cselekmény, a jellemek stb. által sugallva — sajnos az. Jókai Anna könyvében pedig túl sok a verbális fejtegetés, s iróniája ezúttal nem oly éles, hogy az így kimondott közhelyszerű igazságokat egyúttal meg is kérdőjelezze, a szkepszis felhőjével is beborítsa. Kiváltképp igaz ez *A nagynéni leveleire*, de ott kísért *Az unokaöccs utazásában* is.

Az előbbiről szólván elsől: többnyire banális, triviális igazságok hosszadalmas kifejtését olvashatjuk itt, s bármely bonyolult is a stílus némelykor, megvalljuk: „háttérszövegre”, mélyebb mögöttes jelentésre nemigen bukkanunk. A lakóhelyét, korát, életfelfogását levélről levélre váltogató nagynéni ilyesmikről értekeznek: „— ki a szadista?”; „— az örültek bölcsességéről”; „— mily öröm a családi élet!”; „— arról, hogy az együttélés pokolian nehéz”... S a konklúziók, amelyekhez elérkeznek: „A szadizmus alapeleme az elterveltség”. „Létezik tán (...) egy másik értékrend, amelyben Te meg én (...) arra sem érdemesíttetnénk, hogy kipucoljuk a Kelemen Levente sáros cipőjét”... Az utolsó kettőé pedig: „Javíthatatlan az ember: szubjektivitásával mindent benyálaz”...

A közhelyeket részletező verbalizmustól nem mentes *Az unokaöccs utazása* sem. Jókai Anna rengeteg problémát zsúfolt e könyvbe; aligha van magyar regény, amelyből oly nagy számban köszönnének vissza korunk fenyegető gondoljai, mint ebből: az éhező harmadik világ, az atomhalál réme, a környezetszennyezés, faji, nemzetiségi ellentétek; hazánkban: a szegénység, a törtető újgazdagok stb. — a lajstromot vég nélkül gyarapíthatnók. Világunk problémáinak e burjánzó megidézése persze önmagában korántsem volna hiba, sőt erény is lehetne, ha mélyen beépülne a mű szöveeteibe; a belső monológokban megjelenve azonban többnyire hangzatos szólamok maradnak. Miért? Egyrészt azért, mert konkrét helyzetet befolyásoló szerepük nincsen, lévén a regényben a jelen idejű történés minimális. Másrészt pedig azért, mert megfogalmazásuk is erősen sekélyes — mélységét tekintve alig terjed túl az átlagpublicisztikáén. Inkább leltár ez tehát; a valóság igazából nem lényegül művészi-vé formált valósággá.

Az extenzív totalitás dominál ama széles társadalmi körkép kialakításában is, amelyhez a villamoson utazók belső monológjai nyújtottak lehetőséget. A vidéki parasztembertől a börtönőrön át a konzervatív elvtársig szinte min-

denki szóhoz jut itt társadalmunk „kusza szövevényéből”; a magánbeszédnek azonban egymás mellett léteznek, hiányzik az a kötőanyag, amely struktúrává fogná össze őket — így inkább csak széles, de művészileg halovány háttérül szolgálnak Ameli Ladár vívódásához.

Végezetül, bármily röviden, még egy problémát érintenünk kell. Mechanikus, túllontúl is gépies az, ahogyan Jókai Anna a narrációt belső monológba, a külső történést a lélek rezdüléseihez vezeti át. Az utcai cégtábla síró kakasa apja vegetarianizmusát, a Köztársaság tér zöldje a véres 56-ot juttatja Ladár eszébe, a felfeslett Adidas-cipő egy idősebb hölgynek egykori nyomorgását idézi emlékezetébe stb. Ráadásul a könyv nyomtatott nagybetűkkel ki is emeli a belső folyamatot elindító külső momentumot, még inkább szembeötlők ekként, hogyan, milyen elvek alapján építkezik a regény. „Költő mondj igazat, de rajt ne fogjanak, csak akkor ha elemeznek” — idézhetjük József Attilát. Az *együttlét* eme esendőségére még találóbbak azonban Rónay Györgynek Szabó Magda *Őz* című regényéről írott szavai: „A kapcsolások nem önkéntesek, mint a valóságban, hanem csináltak; nem maguktól vannak, hanem az írótól. Persze mindig az írótól vannak, csakhogy ezt nekem, az olvasónak nem szabad észrevennem. Ha észreveszem, akkor már zavar, akkor már ellentmondok, és szembeítem az író és teremtett valóságát az igazi valósággal.”

Nem tetszett nekünk Jókai Anna legújabb könyve. Kifogásaink azonban nem életművének, csupán e regényének szóltak. Úgy érezzük, túlságosan is elszakadt attól, ami korábban legnagyobb erénye volt: a valóságnak a cselekmény s a jellemek általi hiteles megjelenítésétől. Pedig a választott úton ezt is megtartva volna igazán sikeres a továbblépés. (*Szépirodalmi.*)

HAUBER KÁROLY

A szellemtörténet irodalomelmélete

THIENEMANN TIVADAR: IRODALOMTÖRTÉNETI ALAPFOGALMAK

Több mint fél évszázada, 1930-ban nagy elismeréssel méltatták mérvadó tudósaink Thienemann Tivadarnak (1890—1895), a pécsi egyetem némettanárának, a méltán híres, mert színvonalas Minerva alapítójának és szerkesztőjének az alcím-ben szereplő könyvét. Zolnai Béla a Széphalomban, Schöpflin Aladár a Nyugatban, Hankiss János a Debreceni Szemlében, Hajnal István a Századokban ismertette. Hajnal „nagyszabású kísérletnek” minősítette, és a szerzőnek „mesteri példáját” köszöntötte a műben. Hankiss Fernand Baldensperger műve (1919) mellett ezt a könyvet ítélte korunk legértékesebb átfogó irodalommagyarázatának; többen is sürgették idegen nyelvű kiadását. Egyedül Németh László hangoztatta ellenvetéseit a Tanúban: nem tudta elfogadni a szellemi fejlődésnek Hegeltől származó egyírányságát. Hegeltől, akinek tárgyalásakor, vette észre Hajnal, a szerző „lelkes magaslatoakra emelkedik”.

Thienemann mint az európai — főként német — szellemtörténet meghonosítója vált ismeretessé és hosszú időn át itthon szalonképtelenné. Most, hogy művét a Baranya Megyei Könyvtár *Pannónia könyvek* című sorozatában hasonlóképpen meg-